

האזרחים כשומרי הסף: איך אכיפה ציבורית יכולה לשנות את השיח הפוליטי

מתוך סדרת המאמרים של 'ביחד נשנה' | מאמר 7

האמנה לשיח אחראי היא רק ההתחלה: עכשיו הזמן להפעיל לחץ אזרחי, טכנולוגי ותקשורתי שיבטיח שנבחרי הציבור גם יעמדו בה.

דווקא כשהציבור מאבד אמון במערכות הפוליטיות והמשפטיות, עולה קרנו של מנגנון אחר: האכיפה הציבורית. אין לה סמכות חוקית, אך יש לה עוצמה מסוג אחר- היא נשענת על לחץ חברתי, על כוח אזרחי ועל טכנולוגיה חכמה. במאמר הקודם פרסמנו טיוטה ראשונית לאמנה אזרחית לשיח ציבורי אחראי. זהו צעד חשוב, אך בלעדי כלים שיחוללו שינוי בפועל, קיים סיכון שהיא תישאר מסמך יפה בתיקיה. כאן בדיוק נכנסת האכיפה הציבורית לתמונה כדי לתרגם עקרונות למעשים ולבנות נורמות חדשות בשיח הציבורי.

האכיפה הציבורית פועלת בשדה שונה לחלוטין מהחקיקה. היא אינה כופה בכוח החוק, אלא יוצרת מציאות שבה אי-עמידה בערכים מסוימים הופכת לבלתי משתלמת פוליטית וציבורית.

ההיסטוריה הפוליטית בעולם מלמדת לא פעם שלעיתים החשש מהביקורת הציבורית משפיע יותר מכל מנגנון פורמלי. חבר פרלמנט בבריטניה, למשל, שנמצא מפר קוד אתי בלתי מחייב, עלול לאבד את מעמדו בסיעה או להיפגע בתמיכה הפוליטית, גם אם החוק אינו מחייב את סילוקו. בארה"ב, כלי תקשורת וארגוני חברה אזרחית מפרסמים "scorecards" שנתיים לחברי קונגרס, אלו דירוגים הבוחנים בין היתר גם את איכות השיח, השקיפות והכבוד ההדדי.

לא מדובר בהליך פורמלי, אך פוליטיקאים לוקחים את הציונים האלה ברצינות רבה, כי הם משפיעים ישירות על דעת הקהל. במדינות סקנדינביה, לעומת זאת, ההשפעה נשענת בעיקר על נורמות בלתי כתובות: פוליטיקאי שחורג מקוד ההתנהגות המקובל מוצא את עצמו במהרה מחוץ למרכז קבלת ההחלטות, גם אם לא בוצעה כל פעולה משפטית נגדו.

בישראל כבר אפשר לראות ניצנים של מהלך כזה. יוזמות אזרחיות כמו "הדיבור" ממחישות כיצד ניתן לממש אכיפה ציבורית גם בהיעדר סמכויות חוקיות. המיזם מנטר את השיח של חברי הכנסת ואנשי תקשורת ומפרסם באופן קבוע נתונים על התבטאויות אלימות, מסיתות או גזעניות. הדירוגים מתפרסמים ברשתות החברתיות ובכלי התקשורת, מעוררים שיח ציבורי, ולעיתים אף זוכים לתגובות ישירות מצד נבכרי ציבור: חלקם אף הבטיחו לשנות את סגנונם בעקבות הפרסום לא מפני שחויבו, אלא מפני שהבינו שהציבור צופה ומגיב. ההשפעה כאן היא ערכית ותדמיתית ובמציאות הפוליטית הישראלית, שבה דעת הקהל משחקת תפקיד מרכזי, היא יכולה להיות מכרעת.

יוזמות נוספות פועלות במרחב הזה, לצד "הדיבור", ומשלבות ניטור אזרחי עצמאי ופעילות אקדמית. לדוגמה, פרויקט IsraParlTweet מנתח ציוצים של חברי כנסת מ-2008 ועד היום ומזהה מגמות הקצנה או הפצת דיסאינפורמציה. יוזמות קהילתיות נוספות, כמו קבוצות פייסבוק ייעודיות, עוסקות בעימות פומבי של נבכרי ציבור עם עובדות ומציגות פערים בין הצהרות למציאות. גם במישור האקדמי, פרויקטים לניטור שיח ברשתות בזמן אירועים טעונים מספקים ניתוחים כמותיים ואיכותיים שיכולים לשמש כלי בידי החברה האזרחית להגברת הלחץ הערכי על מנהיגים.

כדי למנף את הכוח הזה, חשוב לייצר מנגנונים ברורים של שקיפות, מחויבות ומעקב. אחת הדרכים לדוגמה לעשות זאת היא על ידי קיום אירוע פומבי מעין טקס חתימה על האמנה בכנסת או בזירה תקשורתית, שידגיש בפני הציבור את הרצינות שבקבלת העקרונות. הטקס יהפוך את האמנה לקריטריון ציבורי של ממש, כזה שניתן לשאול עליו בראיונות, להזכיר אותו בתקופת בחירות, ולהציבו בשיח שבין נבחרי הציבור לבוחריהם. ברגע שהציבור מתרגל לראות את האמנה כאמת מידה מוסרית, נוצר לחץ עקבי לעמוד בה, גם בהיעדר סנקציות משפטיות.

לצד ההיבט הטקסי, יש חשיבות עצומה לפיתוח כלים טכנולוגיים לניטור ומדידה. מערכת PoliTiKun, שמפתחת תנועת "ביחד נשנה", היא דוגמה לכלי כזה: פלטפורמה דיגיטלית שתאפשר מעקב מתמשך אחר נבחרי הציבור על פי מדדים שקופים ואובייקטיביים, ובהם גם "מדד השיח האחראי". המערכת תאפשר לאזרחים לראות בזמן אמת מי עומד בעקרונות האמנה ומי חורג מהם, ותספק נתונים שיאפשרו לאקדמיה, לתקשורת ולארגונים אזרחיים לנהל דיון מבוסס עובדות. שילוב כזה של שקיפות ונתונים אמין יכול להוות בסיס חזק ללחץ ציבורי אפקטיבי.

המודלים הללו אינם תיאוריה בלבד ויש להם תקדימים בעולם. בקנדה, למשל, פועלת ועדה פרלמנטרית עצמאית שמפרסמת לציבור דו"חות על אתיקה של חברי פרלמנט, גם בנושאים שאינם מוגדרים בחוק. בשוודיה, ארגוני חברה אזרחית מפעילים פלטפורמות שמדרגות את השקיפות והשיח של נבחרי ציבור, תוך שיתוף פעולה עם כלי תקשורת מרכזיים. בגרמניה, "אמנות כבוד" בין מפלגות מחייבות את חברי הפרלמנט לשמור על כללי שיח מוסכמים, והפרות זוכות לסיקור תקשורתי נרחב שמכתיב את המפר. גם באוסטרליה, ארגונים עצמאיים בוחנים את איכות הדיון בפרלמנט ומפרסמים לציבור דו"חות מצב" מפורטים, המוצגים בכלי תקשורת מרכזיים ומזינים דיון ציבורי ער.

כדי ליישם אכיפה ציבורית אפקטיבית בישראל, יש צורך בשילוב כוחות. התקשורת יכולה להעניק בימה ליוזמות ניטור, להציג את הנתונים בהקשרים רחבים ולהפוך את השיח האחראי לנושא שמעניין את הציבור. מערכת החינוך יכולה ללמד תלמידים כיצד להבחין בין ביקורת עניינית לשיח פוגעני, כך שיגדלו דור בוחרים שיידע לדרוש עמידה בסטנדרטים גבוהים. החברה האזרחית יכולה לפתח קמפיינים יצירתיים שמציגים את הפער בין ההתחייבויות לבין המילים בפועל. ברשתות החברתיות, אזרחים יכולים לשתף, לתייג ולהזכיר לנבחרי ציבור את ההתחייבויות שלקחו על עצמם, ובכך להפוך כל סטייה מהעקרונות לאירוע ציבורי.

האתגר הוא לייצר תרבות פוליטית שבה חציית גבולות שיח אינה "עוברת בשקט". ככל שיותר אזרחים יהיו מודעים לאמנה, יעקבו אחר יישומה, וישמיעו קול כשנבחר ציבור מפר אותה, כך יגדל הכוח של האכיפה הציבורית. זהו תהליך שדורש התמדה, סבלנות ועקביות, אך הוא יכול להניח תשתית לשינוי תרבותי אמיתי.

ולבסוף, יש לזכור שהאחריות אינה רק של נבחרי הציבור אלא גם שלנו, האזרחים. אנחנו אלה שיכולים לבחור לא לשתף תוכן פוגעני, להגיב בצורה אחראית, ולהוקיר מנהיגים שמדגימים שיח מאחד. אנחנו אלה שיכולים להצביע ברגליים ולבחור במי שמכבד אותנו גם כשהוא חולק עלינו. ככל שנפעל כך בעקביות, כך יגדל הסיכוי שהאמנה תהפוך ממסמך ערכי למצפן ציבורי שמנחה את השיח בישראל.

במאמר הבא נבחן את הצעד המשלים: כיצד הכנסת עצמה, הבית של נבחרי הציבור, יכולה להפוך לחלוץ בתחום, לאמץ את האמנה ולשמש מודל מוסרי לשיח אחראי. אבל עוד לפני שנגיע לשם, האחריות לשינוי נמצאת בידיים של כולנו והיא מתחילה בהחלטה שלנו לא רק לצפות מן הצד, אלא להיות שותפים פעילים בשמירה על השיח הציבורי שלנו.

אהבתם? הזדהיתם? נשמח לשמוע מכם, לשתף, לפתוח את השיח - ביחד
אתר אינטרנט: www.beyahad-il.com; דואר אלקטרוני: info@beyahad-il.com

המאמר נכתב על ידי צוות 'ביחד נשנה' - תנועה אזרחית הפועלת לחיזוק מנהיגות אחראית וקשובה, ולקידום קוד אתי וקריטריונים לנבחרי ציבור.